

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Факультет іноземної філології

Кафедра германських мов і зарубіжної літератури

Дипломна робота

бакалавра

з теми «**ФУНКЦІОНАЛЬНА РОЛЬ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ТЕКСТІВ У
РОМАНАХ-АНТИУТОПІЯХ ХХ СТ.**»

Виконала: студентка 4 курсу

групи Ang2-B12

напряму підготовки 6.020303 Філологія*.

Мова і література (англійська)

Гай Яна Віталіївна

Керівник:

Кеба О.В., доктор філологічних наук,
професор

Рецензент:

Рарицький О.А., кандидат філологічних
наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2016 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Історико-літературні і теоретико-методологічні аспекти теми роботи.....	8
1.1 Антиутопія як інтертекстуальний жанр.....	8
1.2 Основні поняття інтертекстуальності.....	15
РОЗДІЛ 2. Художньо-філософська спадщина Платона та її значення для розвитку антиутопії.....	21
РОЗДІЛ 3. Трансформація прецедентних сюжетно-композиційних та образних моделей в романі-антиутопії ХХ ст.....	30
3.1 Індивід і держава, кохання і політика як повторювані сюжети антиутопії.....	30
3.2 Типологія хронотопних структур.....	40
3.3 Прецедентні імена.....	44
3.4 Антиутопія й особливості мовленнєвого дискурсу.....	47
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62

ВСТУП

Категорія прецедентності як засіб генерування, акумулювання та трансляції культурної інформації у свідомості та ментальному світі як окремої особистості, так і культурної спільноти, є одним із ключових понять наукових дослідженнях в різних науках – у лінгвістиці, літературознавстві, культурології, когнітології, філософії, герменевтиці тощо.

Поняття прецедентного тексту вперше запропонував Ю. Караулов у 1986 році. Він зазначав, що «прецедентні тексти – це тексти, значимі для тої чи тої особистості в пізнавальному й емоційному відношеннях, які мають надособистісний характер, тобто добре відомі широкому оточенню певної особистості, включаючи його попередників і сучасників, і нарешті такі, звернення до яких повторюються неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості» [23, с. 216].

Стосовно художньої прози прецедентними текстами найчастіше називають ті літературні твори, які виявляють фундаментальне значення для розвитку як тієї чи іншої національної культури, так і в глобальному масштабі. Скажімо, для англійської культури такими текстами можуть вважатися твори Шекспіра, а для всієї західноєвропейської цивілізації давньогрецькі міфи або біблійні тексти Старого і Нового Заповіту. Прецедентність може виявлятися і на рівні окремого сюжету або жанру. Наприклад, для розвитку сюжету про перебування людини на безлюдному острові первісно-прецедентне значення має роман Д. Дефо «Робінзон Крузо». Подібну роль для детективного жанру у ХІХ ст. відігравали оповідання Едгара По, а в ХХ ст. – твори А. Конан Дойля про Шерлока Холмса.

У науковій літературі поряд із терміном “прецедентні тексти” (Ю.Караулов) фігурують “прецедентні знаки”, “прецедентні феномени”, “прецедентні висловлювання”, “інтертекстеми”, “текстові ремінісценції”, “комунікативні фрагменти”. Не маючи можливості заглиблюватися у

термінологічні дискусії, будемо вважати ці поняття складовими більш загальної категорії «прецедентного тексту».

Прецедентні тексти активізують у свідомості реципієнта відповідний образ чи сюжетну ситуацію (лінгвісти часто вживають у даному контексті поняття «концепт»), що суттєво впливають на пізнавально-творчу діяльність людини. Прецедентний текст формує певний національно-культурний компонент, а інколи й глобальний феномен, який є значним для певного соціуму та створений за певною моделлю.

До прецедентних феноменів відносять прецедентний текст, прецедентну ситуацію, прецедентний вислів та прецедентне ім'я [14, с.251]. Прецедентний феномен – це “компонент знань, позначення та зміст якого добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальний і використаний у когнітивному й комунікативному плані. Розуміння текстів, що містять прецедентний феномен, ґрунтується на фонових й енциклопедичних знаннях адресатів. М. Жинкін кваліфікував випадки вживання знаків, за якими стоїть культурно значима або енциклопедична інформація, як глибинні свердловини змісту. Знаки прецедентних феноменів характеризуються значним інформаційним обсягом, подібні до символів” [42, с. 492]. На думку Т. Воробйової, прецедентні феномени виникають як когнітивні структури, які сформувалися на пізнавальній базі носіїв мови в результаті перегляду, читання однакових книг, п'єс, телепрограм, фільмів, новин та обговорення суспільно-політичних подій у процесі соціологізації особистості [10, с. 124].

Проблема прецедентності останнім часом стала однією з центральних як для лінгвістики, так і для літературознавства, оскільки вона пов'язана з соціально-естетичним буттям мови і тексту, а отже з філософією, культурологією, соціолінгвістикою, із функціонуванням у суспільстві основоположних тем і проблем людського існування. Тому дана проблема викликає незаперечний інтерес у вчених і, зокрема, визначає актуальність нашої бакалаврської роботи.

Особливе значення проблема прецедентності має для розвитку жанру антиутопії, або негативної утопії. У ХХ ст. цей жанр набув виняткового поширення, що було викликано соціально-історичними катаклізмами новітньої доби (війни, революції, поширення тоталітаризму).

Визнаючи домінування антиутопії в літературі ХХ ст., дослідники водночас вказують на її сутнісний зв'язок із утопією – літературною формою, на перший погляд, протилежною щодо антиутопії, однак насправді генетично дуже близькою до неї.

Упродовж багатомісячного розвитку світової літератури важливою її складовою стало формування утопічної традиції. Мрії про “земний рай”, “золотий вік”, які завжди супроводжували людство на шляху його розвитку, живили творчість багатьох письменників. У ХХ сторіччі у різних країнах було здійснено спроби ці грандіозні мрії втілити у життя. У літературі це привело до суттєвої трансформації двохтисячолітньої утопічної традиції, переорієнтації літератури на пріоритетний розвиток негативної утопії, що отримала доволі стійку назву антиутопії (інші назви – «дистопія», «втілена утопія» тощо). Проблеми втіленої утопії, які стають актуальними саме в першій половині ХХ ст., з найбільшпрямим вираженням постають у романах "Ми" Є. Замятіна, "Прекрасний новий світ" О. Гакслі, «1984» Дж. Оруелла, "Сліпуча п'ятьма" А. Кестлера та ін. Уже той факт, що ці твори створюють відчуття як проблемно-тематичної, так і поетико-стильової спорідненості, змушує замислитися над питанням, що ж лежить в їх основі. Пошук відповіді на це запитання виводить нас на проблему прецедентних текстів у даній сфері і є ще одним доказом актуальності пропонованого дослідження.

Мета роботи – виявити в історії світової літератури найбільш значущі літературно-художні тексти, що вплинули на розвиток антиутопії в літературі ХХ ст. і виступили для цього жанру прецедентними текстами.

Досягнення цієї мети викликало необхідність вирішення таких дослідницьких завдань:

- уточнити поняття «прецедентного тексту» у зв'язку з категорією інтертекстуальності;
- розглянути головні дискусійні проблеми вивчення антиутопії як особливого жанру літератури та феномена суспільної свідомості;
- розкрити значення й місце антиутопії в літературі ХХ ст. та співвідношення її з “великою” літературою;
- охарактеризувати основні повторювані сюжетно-композиційні та образні моделі в романі-антиутопії і виявити їх історико-літературні джерела;
- простежити типологічно-повторювані особливості художньої мови в романах-антиутопіях.

Теоретико-методологічну базу роботи складають праці з теорії та історії літератури, методології літературознавства (студії М.Бахтіна, Г.Поспелова, Д.Лихачова; філософські роботи М.Бердяєва, в яких відображено зацікавленість авторів до філософії утопії). В роботі враховано багатий досвід світової утопіології (Е.Баталов, Г.Вудкок, О.Зверев, Г.Морсон, В.Чаликова, С.Шацький та ін.). Методика дослідження базується на поєднанні типологічного, системно-цілісного, історико-генетичного і культурологічного підходів до літературного тексту.

Теоретичне й практичне значення бакалаврської роботи. Проведене дослідження дозволяє доповнити сучасні підходи до вивчення феномена прецедентності, внести певні корективи в жанрову теорію утопії та антиутопії, охарактеризувати суттєві закономірності розвитку утопічної та антиутопічної літератури, і, таким чином, визначити необхідні теоретичні і методологічні орієнтири для подальших досліджень у цій галузі.

Матеріали й результати дослідження можуть бути використані при вивченні курсу зарубіжної літератури ХХ ст. у вищих навчальних закладах, для підготовки спецкурсів та спецсемінарів, присвячених проблемам розвитку новітньої літератури.

Структура роботи. Бакалаврська робота складається із вступу, трьох розділів, висновку та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи – 67 стор., основний текст — 61 стор., список використаних джерел – 58 найменувань.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки.

Антиутопія – специфічний літературно-художній жанр, що сформувався в літературі ХХ ст. на основі утопічної традиції і як наслідок реакції письменників на соціально-історичні процеси, що були викликані спробами тоталітаризувати людське суспільство. Як жанрове утворення антиутопія відзначається синтетичністю, поєднанням різних жанрових тенденцій і особливостей, для неї притаманне використання принципу пародійності, який проявляється в його проблематиці (критичне переосмислення опозицій "людина – суспільство", "особистість – соціальний ідеал") та структурно-композиційних особливостях твору (умовний хронотоп, символіка мотивів, образів та деталей предметно-художньої зображальності).

Антиутопія вбирає утопію у свою структуру і досягає найбільш високого ступеня естетичного виявлення в ХХ столітті, що прямо пов'язано з історичною реальністю доби, коли людство зіткнулося з наслідками практичної реалізації утопічних ідеалів. Як специфічне ідейно-естетичне утворення антиутопія демонструє як істотний зв'язок з художньою традицією, так і певну жанрову розмитість через включення великої кількості різноманітних складових елементів у свою структуру – від діалогу (як певного типу творчого мислення і художньої структури, відкритої ще Платоном) і сатири памфлетного типу (за вірєць майже для всіх править Свіфт) до роману класичного типу, що включає в себе найрізноманітніші жанрові елементи.

З погляду індивідуально-авторського художнього досвіду найбільш значущою для формування антиутопічної тенденції була спадщина античного філософа Платона. Особливо наочно це демонструє роман Є. Замятіна "Ми", в якому автор веде послідовну, хоча й приховану, полеміку з поглядами автора ідеалізованої "Держави" на людину і суспільство. Ця полеміка набуває власне художнього виміру – через образи "номерів",

Часової Скрижалі, гротескного опису нібито демократичних виборів, наскрізними мотивами "корисного" мистецтва, "потрібних" митців і "досконалих державних ритмів".

В полі зору авторів романів-антиутопій перебували і такі взірці утопічного жанру, як "Утопія" Т. Мора і "Місто сонця" Т. Кампанелли, однак діалог з ними вівся в першу чергу як спростування умоглядних перспектив побудови ідеального суспільства. Морально-етичні проблеми в творах вказаних мислителів фактично залишалися невирішеними або відсунутими на периферію розповіді, що й створювало необхідний ґрунт для дискусій і полеміки, яку було розгорнуто в романах-антиутопіях ХХ ст. з авторами перших взірців утопічного жанру.

У становленні роману-антиутопії важливу роль відіграв синтез традицій багатьох класичних авторів, в творчості яких антиутопічні тенденції не обов'язково мали наскрізний прояв, але істотними були ситуації "забігання" в майбутнє, визначення глобальних загальнолюдських перспектив розвитку. В цьому сенсі показовою є творчість Шекспіра; його традиції, окремі сюжети, образи, мотиви, або похідні, та все ж значущі ремінісценції знаходять вираження в книгах багатьох письменників ХХ ст., що так чи інакше долучилися до формування жанру роману-антиутопії. Серед них – О. Гакслі, Дж. Орвелл, Дж. Фаулз та ін.

З романів-антиутопій ХХ ст. найбільш очевидно до Шекспіра апелює "Прекрасний новий світ" О. Гакслі. У цьому романі творчість Шекспіра є основним об'єктом авторської орієнтації і джерелом численних алюзій та ремінісценцій. Власне назва роману є цитатою з трагедії "Буря". Водночас у романі має місце полеміка Гакслі з Шекспіром. Письменник ХХ ст. жодною мірою не визнає «ідеальності» природи. Світ резервації, змальований у романі, мав би бути протиставлений «прекрасному новому світові» як світ природи світові цивілізації, однак таке протиставлення в романі відсутнє. У резервації панує жорстокість, тваринність у гіршому значенні цього слова,

зведена до повного фізіологізму й моральної неспроможності людей, що живуть нібито на лоні природи.

Роман Замятіна "Ми" в силу того, що був звернений одночасно і до утопічної традиції в її найширшому побутуванні і літературних проявах, а з іншого, до сучасної автору дійсності, став першою "класичною" антиутопією і свого роду в вторинним прецедентним текстом для наступних творів цього жанру.

Особлива місце в структурі романів-антиутопій займає символіка прецедентного імені. З-поміж численних романів-антиутопій ХХ ст. найбільш підкреслено алюзивність і прецедентність літературного імені представлена в романі О. Гакслі "Прекрасний новий світ". Герої цього твору носять оновлені імена, що відсилають до знаменитостей, які уславились в добу промислової і пролетарської революцій, створюючи підвалини теперішнього (для художнього часу романної оповіді) науково-технократичного й ідеологічно тоталітарного суспільства.

Інтертекстуальні перегуки простежуються й у власне мовленнєвому дискурсі романів-антиутопій. Проблема відтворення тоталітарного дискурсу вирішується авторами у декількох взаємопов'язаних планах: по-перше, референціально щодо процесів соціально-історичної дійсності; по-друге, згідно з жанровою специфікою творів, що передбачає домінанту умовно-гротескової образності з адекватним мовно-стилістичним забарвленням художнього цілого і концептуальною насиченістю мовлення; по-третє, відповідно до витворюваного кожним письменником індивідуально-авторського стилю. Типологічною для антиутопій ХХ ст. є ідея творення "спрощеної", вихолощеної мови, основною функцією якої стає обслуговування потреб тоталітарно уніфікованого суспільства.

Таким чином, роман-антиутопія і літературі ХХ ст. зарекомендував себе як жанр, орієнтований на низку прецедентних літературних текстів (серед них найбільш значущі – «Держава» Платона, «Утопія» Томаса Мора, «Місто Сонця» Томазо Кампанелли) і сюжетно-композиційних та образних моделей

– таких, як конфлікт особистості і держави; кохання і тоталітарність; замкнений умовно-символічний хронотоп, ремінісцентне іменування персонажів, особлива мовностильова парадигма, що виражає процеси формування тоталітарного мислення/мовлення, підконтрольності людини соціуму і владі, нівелювання індивідуально-особистісного начала.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. "Пам'ятай про «1984»" [Бесіда з перекладачем В. Голишевим. День. 1999. 8 травня. №82]. – Режим доступу : [http:// www.day.kiev.ua](http://www.day.kiev.ua)
2. "Сомнительное дело" В. Гольшева [Беседа с переводчиком]. – Режим доступу: // http://www.orwell.ru/people/golyshev/vpg_ru
3. Баталов Э. Я. В мире утопии : Пять диалогов об утопии, утопическом сознании и утопических экспериментах / Эдуард Яковлевич Баталов. – М. : Политиздат, 1989. – 319 с.
4. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 504 с.
5. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Художественная литература, 1972. – 470 с.
6. Бердяев Н. А. Собр. соч. / Николай Бердяев. – Париж : YMCA-Press, 1997. – Т. V : Алексей Степанович Хомяков; Мирозерцание Достоевского; Константин Леонтьев. – 578 с.
7. Бродский И. Послесловие к "Котловану" / Иосиф Бродский. – Режим доступу: // http://www.lib.ru/BRODSKIJ/br_platonov.txt.
8. Бесчётникова С. В. Роман Е. Замятина «Мы» как антиутопия. Проблематика и поэтика : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01 / Бесчётникова Светлана Владимировна. – Харьков, 1993. – 166 с.
9. Бесчётникова С. В. Утопическая парадигма художественного мышления переходной культурной эпохи (на материале русской прозы рубежа XX–XXI вв.) : монография / С. В. Бесчотникова. – Донецк : Лебедь, 2007. – 500 с.
10. Воробйова Т.В. Семантика прецедентних імен: національно-культурний компонент // Мова і культура. Вип. 6. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2003. – С. 119-127.

- 11.Всемирная энциклопедия : Философия XX века / [гл. научн. ред. и сост. А. Грицанов]. – М. : АСТ, Мн. : Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.
- 12.Гакслі О. Прекрасний новий світ / Олдос Гакслі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/Aldous_Huxley/Prekrasnyi_novy_i_svit/
- 13.Гальцева Р. Помеха – человек : (Опыт века в зеркале антиутопий) / Р. Гальцева, И. Роднянская // Новый мир. – 1988. – № 12. – С. 217–230.
- 14.Гудков Д.Б. К вопросу о словаре прецедентных феноменов // Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 251-259.
- 15.Еко, Умберто. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / Умберто Еко. – Львів : Літопис, 2004. – 383 с.
- 16.Жаданов Ю. А. Роман Д. Оруелла "1984" у контексті антиутопії першої половини XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04. "Література зарубіжних країн" / Ю. А. Жаданов. – Дніпропетровськ, 1999. – 18 с.
- 17.Женетт Ж. Фигуры : В 2 т. / Жерар Женетт. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – Т. 1. – 472 с.; Т. 2. – 472 с.
- 18.Замятин Е. И. Избранные произведения в 2-х т. / Евгений Иванович Замятин. – М. : Художественная литература, 1990. – Т. 1 – 527 с.; Т. 2 – 412 с.
- 19.Западное литературоведение XX века : Энциклопедия. – Москва : Intrada, 2004. – 560 с.
- 20.Зверев А. Когда пробыёт последний час природы : Антиутопия XX века / А. Зверев // Вопросы литературы. – 1989. – № 1. – С. 26–69.
- 21.Интертекстуальность: база даних. – Режим доступу: <http://www.philolog.ru/filolog/intertex.htm>

22. Кампанелла Т. Місто Сонця / Томмазо Кампанелла // Мор Т., Кампанелла Т. Утопія. Місто Сонця / Перекл. з лат.; Вступ. слово Й. Кобова та Ю. Цимбалюка; Передм. Й. Кобова. – К. : Дніпро, 1988. – С. 131–182.
23. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. Наука, 1987. – 264 с.
24. Кеба О. В. Своєрідність стилю Андрія Платонова у світлі художньо-філософського досвіду ХХ ст. / О. В. Кеба // Іноземна філологія: Український науковий збірник. – Вип. 118. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – С. 88–99.
25. Кристева Ю. Избранные труды : Разрушение поэтики / Юлия Кристева / Пер. с франц. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 656 с.
26. Купина Н. А. Тоталитарный язык: Словарь и речевые реакции : монография / Н. А. Купина. – Екатеринбург : изд-во Уральського гос. ун-та, 1995. – 144 с.
27. Лексикон загального та порівняльного літературознавства [кер. проекту Анатолій Волков]. – Чернівці : Золоті літаври, 2001. – 633 с.
28. Літературознавча енциклопедія : У двох томах. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 1. – 608 с.; Т. 2. – 624 с.
29. Любимова А. Ф. Жанр антиутопии в ХХ веке : содержательные и поэтологические аспекты : учебн. пособие по спецкурсу / А. Ф. Любимова. – Пермь : Пермск. ун-т, 2001. – 91 с.
30. Мор Т. Утопія. Епіграмми. Історія Ричарда III. – Изд. 2-е, испр. и доп. / Томас Мор. – М. : Научно-издательский центр "Ладомир", Наука, 1998. – 463 с.
31. Морсон Г. Границы жанра / Г. Морсон // Утопія и утопическое мышление : [антологія зарубеш. лит.; сост., общ. ред и предисл В. Чаликова; пер. с разн. яз]. – М. : Прогресс, 1991. – С. 233–252.

- 32.Окс М. В. Вымышленные языки в поэтике англоязычного романа XX века : дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.03 "Литература народов стран зарубежья (литература народов Европы и Америки)" / М. В. Окс. – Ростов-на-Дону, 2005. – 226 с.
- 33.Оруэлл Дж. "1984" и эссе разных лет / Джордж Оруэлл ; [пер. с англ. ; сост. В. С. Муравьев]. – М. : Прогресс, 1989. – 384 с.
- 34.Оруэлл Дж. Публицистика / Джордж Оруэлл. – Режим доступа: <http://www.orwell.ru/library/articles>.
- 35.Панченко Д. Платон и Атлантида / Д. Панченко. – Л.: Наука. Ленингр. отделение, 1990. – 181 с.
- 36.Платон. Государство. Тимей. Критий / Платон // Платон Собр. соч. : В 4 т. – М. : Мысль, 1994. – Т. 3. – 654 с.
- 37.Платон. Избранные диалоги : Протагор. Пир. Федр. Ион. Апология Сократа. Критон. Федон / Платон. – М. : Художественная литература, 1965. – 440 с.
- 38.Платонов А. П. Чевенгур: [Роман] / Сост., вступ. ст., коммент. Е. А. Яблокова. – М. : Высш. шк., 1991. – 654 с.
- 39.Поппер К. Открытое общество и его враги / Карл Поппер. – М. : Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. – Т. 1 : Чары Платона. – 448 с.
- 40.Поспелов Г.Н. Типология литературных родов и жанров // Введение в литературоведение: Хрестоматия. – М. : Высшая школа, 1997. – С. 309–315.
- 41.Пьеге-Гро, Натали. Введение в теорию интертекстуальности: Пер. с фр. / Общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. — М. : Издательство ЛКИ, 2008. — 240 с.
- 42.Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – 716 с.
- 43.Семенова А. Л. Роман Е. Замятина "Мы" и "Государство" Платона / Семенова А. Л. // Русская литература. – 1999. – № 3. – С. 175–184.

44. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов / Н. А. Фатеева. – Изд. 3-е, стереотипное. – М. : КомКнига, 2007. – 280 с.
45. Хаксли О. О дивный новый мир / Олдос Хаксли // Английская антиутопия. [романы : сборник]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 295–409.
46. Чаликова В. А. Крик еретика: Антиутопия Евг. Замятина / Виктория Чаликова // Вопросы философии. – 1991. – № 1. – С. 16–27.
47. Чаликова В. А. Предисловие / Виктория Чаликова // Утопия и утопическое мышление : антология зарубежн. лит. ; пер. с разн. яз. / [сост., общ. ред. В. А. Чаликовой]. – М. : Прогресс, 1991. – С. 3–20.
48. Чаликова В. А. Утопия и свобода : Эссе разных лет / Виктория Атомовна Чаликова. – М. : Весть, 1994. – 184 с.
49. Чапек К. Війна з саламандрами / Карел Чапек // Чапек К. Твори: В 2-х т. Т. I. – К. : Дніпро, 1987. – С. 405–632.
50. Шацкий Е. Е. Утопия и традиция / Ежи Шацкий ; пер. с польск. – М. : Прогресс, 1990. – 456 с.
51. Шекспір В. [Тексти : Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shakespeare.zp.ua/texts.item.104/>
52. Brown N. Life against Death : The Psychoanalytical Meaning of History / Norman Oliver Brown. – Middletown, CT : Wesleyan University Press, 1959. – 390 p.
53. Howe I. The Fiction of Anti-Utopia / I. Howe // New Republic. – New York, 1962. – №146. – P. 13–16.
54. Huxley, A. Brave New World // http://openlibrary.org/authors/OL19767A/Aldous_Huxley
55. Fowles, J. The Collector // <http://www.fowlesbooks.com/>
56. Orwell G. Nineteen eighty-four / G. Orwell. – Режим доступу: <http://orwell.ru/library/novels/1984/english/>
57. Shakespeare, W. The Complete Works // <http://www.gutenberg.org/ebooks/100>

58. Woodcock G. Utopias in Negative / George Woodcock // Sewanee Review.
– 1956. – № 64. – P. 81–97.